

nak látja a kiegyezés emberöltőjét, mely az országnak képét külsejében belsejében átalakította; ugyanilyen nagy korszaknak kívánja a mi emberöltönket, még nagyobb lendületet, önfeledőzést, munkát várva attól. S mi kívánjuk, forduljon minél több magyar ember Klebelsberg gróf könyvéhez, keresvén a jövő útjait s teendőit; Széchenyi «nevelői optimizmusa», mely a jobb jövő biztosítékát minél több polgár belső értékének kifejlesztésében látja, hatja át Klebelsberg sorait is s bizalmat önt belénk, hogy balszerencsében is, kedvezőtlen világhelyzetben s gazdasági viszonyok között is, magunk dönthetünk sorsunk fölött, a magunk lelki értékeinek és erőinek kiképzése teheti függetlenné s vezetheti boldogulásra nemzetünket.

Hajnal István.

Etelka Hory: L'ultima zarina. Bologna. 1921. Capelli editore. A könyv tartalmát ismerik olvasóink: *Az utolsó cárné* címmel folytatásokban mint első a *Napkelet* közölte. Az olasz fordítás népszerűsítő történelmi művek egy sorozatában jelent meg, ahol az olaszokon kívül *Bainville* és *Paléologue* képviselik a külföldet a fiatal magyar szerzőnél.

A könyv első mondata: «Il principio è quello d'una graziosa fiaba». «Az eleje olyan, mint egy bájos mese.» Később a mese már nem bájos, mind szomorúbb és szomorúbb lesz, de a mesélő hang megmarad. A szerző leírja a cárnő gondjait, a cárevis betegségét a háborút, a különböző intrikákat, amelyeket Rasputin ösztönzésére folytat Nikolajevics nagyherceg, majd a különböző miniszterek és állandóan a duma és elnöke ellen. Ezek a gondok azonban olyanformán hatnak csak, mint egy rossz tündér kellemetlenkedései, aki zaklatja a szegény cárnőt. A százmillió orosz tömeg fölött ellibben a mese, csak annyit vesz belőle észre, amennyi a cárnő gondjainak

megmagyarázására okvetlenül szükséges. Rasputin ellenszenves alakját is kikerüli, amennyire csak lehet, ahogy a kényes izlésű emberek nem szeretik észrevenni az undorító dolgokat. Ez a mesélő hang segíti Hory Etelkát, hogy elegáns tartózkodását meg tudja tartani a legkritikusabb pontokon is, hogy az író érzelmeiből nem lesznek szenvedélyes kitörések.

A mese folyik és az olvasó észre sem veszi, egyszer csak meglevenedik előtte a cárnő alakja. Sűrűn idéz leveleiből, amelyeket a cárnak írt a főhadiszállásra, szinte átadja a hősnőnek a tollat. Belelátunk ebbe a beteg asszonyi lélekbe, megértjük makacsságát, ragaszkodását rossz szelleméhez, Rasputinhoz, mi is csodáljuk a cár gyengéd udvariasságát, amely minden ellenkező tanács ellenére is felesége akaratát segítette diadalra. A többi szereplőt csak a cárnő szemével látjuk: azaz mindenki gyanús, mindenki Rasputin és a dinasztia ellensége. A történelmi események is csak a háttérben játszódnak le. Egy Rasputinhoz hű miniszter kinevezéséért folytatott intrikálás és gyanúsítás sokkal több helyet foglal el a cárnő gondolkodásában, mint például a harctéri helyzet.

Hory Etelkában az utolsó cárnő sorsa nem problémákat ébresztett fel, nem okokat kutatott, nem gondolkodását indította meg, hanem érzelmeire hatott. Sajnálja ezt a szerencsétlen asszonyt. Azok közé az életrajzírók közé tartozik, akik megszeretik hősüket és mindent megbocsátanak neki. Hory Etelka látja, hogy a cárnő mennyi bajt okozott országának és népének, hogy Rasputin befolyásától mennyire nem tud és nem akar szabadulni, hogy milyen fonákul ítélte meg az orosz helyzetet, de nincs egy megrovó szava sem, sőt mindig észreveszi, hogy akkor is jót akart ez a szerencsétlen asszony, amikor a legnagyobb bajokat idézte elő.

Nagy szeretetre volt szüksége Hory Etelkának, hogy el tudja nézni ennek a szerencsétlen asszonynak minden tévedését, amelyek a mai boldogtalan helyzet okai közt kimagasló helyet foglalnak el. Azonban, amíg a könyvet olvassuk, mi is elfelejtünk mindent, rokonszenvünk e szenvedő asszony felé fordul. Ez nagy eredmény, mert csak az őszinte érzések hatalmával lehetett elérni. *Fábián István.*

Magyar hadvezérek. Irta: **Julier Ferenc.** Stádium, Budapesten. A magyar hadtörténelmi szakirodalom egyik kiváló képviselője, Julier Ferenc ny. vk. ezredes, aki a világháború hadműveleteinek egyik legalaposabb ismerője, írói tollát ezúttal a régi magyar hadtörténelem szolgálatába állította. E vállalkozását örömmel üdvözljük, mert a régi magyar hadvezérek életét és működését a magyar olvasóközönség e könyvben összefoglalva olvashatja, gördülékeny előadásban. Bevezetésül a honfoglaláskori magyar hadművészetet jellemzi, tartalmas tömör összefoglalásban. A hadvezérek sorát Bulcsu vezér nyitja meg, következnek azután Szent László, Hunyadi János, Mátyás király, Kinizsi Pál, a két Zrínyi, a két Pálffy (Miklós és János), Bethlen Gábor, II. Rákóczi Ferenc és vezérei, Nádasdy, Hadik, Kray, Görgey, Klapka és Damjanich. A szerző munkáján meglátszik, hogy nagy lelkesedéssel gyűjtötte össze azt a forrásanyagot, amelyre egy ilyen széleskörű munka megírásához szüksége volt. Valamennyi vezér között legbehatóbban Hunyadi János, Mátyás király és különösen Görgey Artur életével és működésével foglalkozik, éppen ezért ezek a részek a könyv legérdekesebb fejezetei.

Különösen sikerült Mátyás királynak és atyjának összehasonlítása (97—98. oldal), amelynek eredményeképpen Hunyadi Jánost tartja a nagyobb hadvezérnek. Ezzel a nézettel

teljesen egyetértünk, de Hunyadi János működésének leírásánál a szerző nem domborította ki kellően azt, hogy ez a magyar hadvezér egy személyben az akkori Európának is legnagyobb hadvezére volt, akire a pápa, a nyugati keresztény hatalmak nyugodtan rábízák seregüket. Az ő katonai működése tehát nem csupán «az önfeláldozó honvédelem» szolgálatában áll, hanem hadvezéri mivolta a szűk magyar kereteken túlnöve, európai jelentőségre terebélyesedik.

Az eleitől végig nagy írói készséggel megírt könyv — úgy véljük — nem annyira történetkutatók, mint inkább a művelt nagyközönség számára készült, célját tehát elsősorban a dicsőséges magyar mult emlékünkből való visszaidézése képezi. Sajnáljuk azonban, hogy az író a helyzetek és jellemek megítélésében kissé talán túlságos szubjektivitás vezette és történet-szemléletében azt a nézetet képviseli, amelyet Hóman Bálint «A magyar történetírás új útjai» című gyűjteményes munkában «kismagyar» álláspontnak nevez. A történelmi hűség és higgadtság érdekében kívánatos, hogy az új történetírói követelménnyel ne csak a legkomolyabb és legszárazabb történelmi tanulmányok, hanem a könnyebb történelmi munkák is számoljanak.

A szerző túlságosan magasra értékeli katonai és hadműveleti szempontból az 1848/1849-i szabadságharc eseményeit és a vezető tábornokok szereplését, amikor úgy tünteti fel azokat, mint a XIX. század legjelentősebb katonai eseményeit. Lelkesedése ezeknél a fejezeteknél túlzásokra ragadja, ami a történelmi tárgyilagosság rovására megy. Ettől pedig óvakodnunk kell, mert a magyar közönség amúgy is szereti az eseményeket olyan történelmi megvilágításban szemlélni, amelynél — Ravasz László egy bölcs mondását idézem — «a páthos gyakran megöli az ethost». Hogy az új